

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12:340.134

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.1>

Добрянська Н. В.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

РОЛЬ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ В СУЧАСНОМУ ПРАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ: НАУКОВИЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ НОРМ ПРАВА

Анотація. У статті висвітлено концептуальні підходи до розуміння правової доктрини як одного з ключових чинників сучасної правотворчості. Автором встановлено, що доктрина в умовах динамічного розвитку суспільства та права виконує не лише суто теоретичну, а й практичну функцію, оскільки забезпечує наукове підґрунтя для формування якісних і стабільних правових норм. Доведено, що сучасні процеси, а також реформа правової системи України вимагають більшої опори правотворчості на наукові розробки та правові ідеї.

Обґрунтовано, що використання правової доктрини у правотворчому процесі сприяє підвищенню якості законодавства, усуненню суперечностей між нормами, а також наближенню національної правової системи до європейських стандартів. Аргументовано необхідність системного впровадження результатів доктринальних досліджень у практику законотворення, що зокрема передбачає активне залучення науковців до експертизи проєктів нормативно-правових актів. У статті також висвітлено роль доктрини у забезпеченні правової визначеності, стабільності правопорядку та формуванні єдиної праворозумінної культури.

На підставі проведеного дослідження визначено, що правова доктрина в сучасному правотворчому процесі України пов'язує правову науку та практику правотворчого процесу. Її науковий вплив на формування норм є багатовимірним, починаючи концептуальним осмисленням базових принципів права та включаючи формулювання конкретних юридичних конструкцій, які лягають в основу нормативних приписів. Доведено, що неврахування доктрини у правотворчій діяльності призводить до фрагментарності законодавства та ускладнює його застосування.

Обґрунтовано необхідність вироблення державної стратегії інтеграції правової доктрини у процеси розробки та ухвалення законів, що відповідає не лише внутрішнім потребам правової системи України, а й викликам євроінтеграційного курсу. Аргументовано, що лише через тісну взаємодію наукових ідей та правотворчих практик можливе досягнення справжнього верховенства права та побудова ефективної системи законодавства, здатної відповідати потребам сучасного демократичного суспільства.

Ключові слова: *правова доктрина, правотворчість, правотворчий процес, норма права, науковий підхід.*

Dobrianska N. V. The role of legal doctrine in the modern legislative process: scientific influence on the formation of legal norms

Abstract. The article highlights conceptual approaches to understanding legal doctrine as one of the key factors of modern lawmaking. The author establishes that the doctrine in the conditions of dynamic development of society and law performs not only a purely theoretical, but also a practical function, since it provides a scientific basis for the formation of high-quality and stable legal norms. It is proved that modern processes, as well as the reform of the legal system of Ukraine, require greater reliance of lawmaking on scientific developments and legal ideas.

It is substantiated that the use of legal doctrine in the lawmaking process contributes to improving the quality of legislation, eliminating contradictions between norms, and bringing the national legal system closer to European standards. The need for systematic implementation of the results of doctrinal research into the practice of lawmaking is argued, which in particular involves the active involvement of scientists in the

examination of draft regulatory legal acts. The article also highlights the role of doctrine in ensuring legal certainty, stability of the legal order, and the formation of a single legally-minded culture.

Based on the research conducted, it was determined that the legal doctrine in the modern law-making process of Ukraine connects legal science and the practice of the law-making process. Its scientific influence on the formation of norms is multidimensional, starting with the conceptual understanding of the basic principles of law and including the formulation of specific legal structures that form the basis of regulatory provisions. It is proven that the failure to take the doctrine into account in law-making activity leads to the fragmentation of legislation and complicates its application.

The need to develop a state strategy for integrating legal doctrine into the processes of developing and adopting laws is substantiated, which meets not only the internal needs of the legal system of Ukraine, but also the challenges of the European integration course. It is argued that only through close interaction of scientific ideas and law-making practices is it possible to achieve the true rule of law and build an effective system of legislation capable of meeting the needs of a modern democratic society.

Key words: *legal doctrine, law-making, law-making process, rule of law, scientific approach.*

Постановка проблеми. Сучасний правотворчий процес в Україні перебуває у стані глибоких трансформацій, зумовлених як внутрішніми потребами реформування правової системи, так і зовнішніми викликами, пов'язаними з євроінтеграційним курсом держави. Однією з важливих умов якісного оновлення законодавства є врахування результатів наукових досліджень та використання правової доктрини як особливого джерела ідей, концепцій і праворозуміння.

Актуальність дослідження полягає в тому, що тривалий час вітчизняна правотворчість орієнтувалася переважно на нормативістську традицію, яка відводила доктрині другорядну роль. Водночас у сучасних умовах саме доктрина здатна забезпечити наукову обґрунтованість правових норм, підвищити їх стабільність та узгодженість, а також сприяти утвердженню верховенства права. Додаткову значущість дослідження визначає воєнний стан, у якому особливо гостро постає потреба в поєднанні ефективного правового регулювання з гарантіями дотримання прав людини, що неможливо без опори на ґрунтовні наукові концепції.

Таким чином, вивчення ролі правової доктрини у правотворчому процесі має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже від якості та обґрунтованості норм права залежить ефективність функціонування правової системи України та її здатність відповідати сучасним викликам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання, пов'язані із визначенням впливу правової доктрини на правотворчий процес, досліджували такі

науковці як Ю. А. Ведерніков, Н. О. Клещенко, Є. Ю. Полянський, В. М. Тернавська, А. Є. Шевченко та ін. У наукових роботах, як правило, увагу акцентовано на визначенні різних підходів до розуміння правової доктрини, також визначенні її значення у правотворчій діяльності. Між тим, у наявних наукових роботах недостатньо уваги приділяється питанням інтеграції правової доктрини у процес розробки та прийняття норм права з урахуванням європейських стандартів та сучасних викликів державотворення.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності та ролі правової доктрини в сучасному правотворчому процесі України, а також у визначенні наукового впливу доктринальних положень на формування та удосконалення правових норм. Завданнями дослідження виступають: 1) проведення аналізу наукових підходів до розуміння правової доктрини як джерела права та складової правотворчого процесу; 2) визначення основних форми і напрямів впливу правової доктрини на розробку та ухвалення нормативно-правових актів в Україні; 3) обґрунтувати перспективи інтеграції доктринальних положень у правотворчу діяльність з урахуванням європейських стандартів та сучасних викликів державотворення.

Виклад основного матеріалу. Правова доктрина виступає важливим інтелектуальним підґрунтям сучасної правотворчості, забезпечуючи наукову обґрунтованість і стабільність правових норм в умовах реформування правової системи України.

У науковій літературі зустрічаються різні підходи до визначення поняття та окреслення

ролі правової доктрини у правотворчості. Різні наукові підходи до розуміння поняття та сутності правової доктрини відображають багатомірність цього правового феномена.

Одні науковці визначають правову доктрину як складову частину правової свідомості, матеріальне (ідейне) джерело права, в основу якого покладене об'єктивне, систематизоване, несуперечливе, авторитетне наукове знання, втілене в об'єктивованій або необ'єктивованій формі, що відображає і перетворює правову дійсність, справляє вплив на всі види юридичної діяльності, має практичну і теоретичну цінність, і є формально обов'язковим [1, с. 50].

Такий підхід визначає правову доктрину як складову правової свідомості та водночас як матеріальне джерело права, засноване на систематизованому й несуперечливому науковому знанні, відображає також вплив правової доктрини на різні види юридичної діяльності, проте надмірне ототожнення доктрини з правовою свідомістю може звужувати її активну, формотворчу функцію.

Натомість інша група вчених стверджують, що правова доктрина включає у себе комплекс теоретичних наукових підходів, правові догми, практику застосування законодавства, з огляду на що вважають, що у широкому розумінні правова доктрина сутнісно наближена до самого права та є відправною точкою створення правової догми, яка, у свою чергу, є безпосереднім результатом теоретизації [2, с. 250].

Так, розглядаючи правову доктрину як комплекс теоретичних підходів, правових догм та навіть практики застосування законодавства, науковець фактично виказує широке бачення доктрини як відправної точки для створення догм і правових норм, наголошуючи на її тісному зв'язку з самим правом. Разом з тим, включення практики правозастосування до складу доктрини дещо розмиває межі між науково-теоретичними конструкціями та реальною юридичною діяльністю, що робить це визначення дискусійним.

Зустрічаються і такі підходи, відповідно до яких правова доктрина уособлює в собі систему обґрунтованих, теоретико-наукових положень, що мають прикладне значення та

застосовуються для усунення прогалин, правильного тлумачення та застосування правових норм і на цій основі пошуку оптимальних правових рішень [3, с. 109].

Такий підхід акцентує увагу на прикладному значенні правової доктрини, визначаючи її як систему наукових положень, здатних забезпечити правильне тлумачення й застосування права, а також усунути прогалини у законодавстві. Вказана точка зору заслуговує на підтримку з огляду на практичну роль доктрини у правовому житті, однак водночас така позиція дещо обмежує її значення лише функціями допоміжного інструмента, залишаючи поза увагою методологічний та концептуальний потенціал правової доктрини.

Визначаючи сутнісну природу правової доктрини, необхідно врахувати, що її формування відбувається, як правило, на основі даних про об'єктивні закономірності існування, взаємодії й розвитку правових явищ, що є основною причиною її високого авторитету, передумовою для легітимації доктринальних положень у правосвідомості юридичної спільноти, і як наслідок – сприйняття юридичною практикою, у тому числі можливого офіційного визнання державою (наприклад, шляхом включення того чи іншого доктринального положення до тексту закону) [4, с. 54].

З проведеного вище аналізу наукових підходів щодо розуміння поняття правової доктрини, можна виокремити такі характерні ознаки цього правового явища: 1) науково-теоретичний характер, що спирається на систематизовані та авторитетні знання; 2) відносна автономність і формальна необов'язковість, але практична значущість; 3) здатність впливати на всі види юридичної діяльності, включаючи правотворчість, правозастосування, праворозуміння; 4) функція орієнтира для удосконалення права та його адаптації до нових умов; прикладне значення у тлумаченні, заповненні прогалин і пошуку оптимальних правових рішень.

Таким чином, правову доктрину можна визначити, як систему науково обґрунтованих і систематизованих правових ідей та концепцій, що, маючи формально необов'язковий характер, відіграють роль авторитетного оріє-

єнтира у правотворчості, правозастосуванні й праворозумінні, забезпечуючи стабільність, узгодженість та розвиток правової системи.

Оскільки правова доктрина уособлює систему науково обґрунтованих ідей та підходів у сфері права, закономірним є подальший аналіз її ролі як чинника, що безпосередньо впливає на якість і зміст правотворчого процесу.

У науковій літературі наголошується на тому, що доктринальні положення на практиці широко використовуються в процесі тлумачення правової норми, при підготовці законопроектів і покладаються в основу нормативно-правового акту чи рішення органу влади. Саме тому, на думку деяких вчених, доктрина завжди формується з метою поширення її положень на практиці для регулювання державно-суспільних явищ, натомість положення правової науки є лише основою для формування доктрини та самі по собі не спрямовані на регулювання тієї чи іншої проблеми [5, с. 43].

Необхідно погодитися з тим, що правова доктрина відіграє важливу роль у такій сфері юридичної діяльності, як правотворчість, враховуючи, зокрема те, що до принципів правотворчої діяльності згідно з частиною першою статті 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» (який набрав чинності, проте не введений в дію) відносяться, зокрема необхідності та обґрунтованості; системності, а також принцип наукового забезпечення [6].

Отже, одним із напрямів впливу правової доктрини на процес правотворчості в Україні є науково-методологічний вплив, що виражається у тому, що правова доктрина формує концептуальні підходи до розвитку законодавства, забезпечує наукове підґрунтя для визначення принципів, категорій та юридичних конструкцій, що закладаються у проекти нормативно-правових актів.

Як зазначає з цього приводу Н. О. Клещенко, правова доктрина може бути як «вихідним науковим пунктом», на базі якої будуть відображатися всі основоположні принципи, на яких ґрунтується національне законодавство, а завдання правової доктрини вчена вбачає у вирішенні практичних питань в юридичній сфері [7, с. 32].

Ще одним завданням, на вирішення якого спрямована правова доктрина, є експертно-аналітичне забезпечення, у межах якого наукові висновки та доктринальні розробки використовуються під час правової експертизи законопроектів, антикорупційної та гендерної експертизи, оцінки їхньої відповідності Конституції та міжнародним стандартам.

Зокрема, необхідно погодитися з думкою вчених, які зауважують, що правова доктрина виступає своєрідним орієнтиром для подій і процесів у сфері правового регулювання, а її застосування під час підготовки проектів нормативно-правових актів дає змогу оцінювати динаміку розвитку суспільних відносин, які потребують правового впорядкування [3, с. 109].

Це означає, що правова доктрина, крім іншого, слугує основою для тлумачення правових норм, зокрема в умовах прогалин або суперечностей у законодавстві. Саме доктринальні підходи допомагають виробити єдине праворозуміння, яке потім утілюється у нормотворчій діяльності.

Окрім того, необхідно вказати на те, що судова практика, що ґрунтується на доктринальних положеннях, стає підставою для ініціювання законодавчих змін, оскільки суди нерідко використовують науково розроблені концепції для заповнення прогалин чи уточнення змісту норм. Також правова доктрина поширюється через наукові публікації, підручники, експертні висновки, які формують професійне мислення юристів-практиків і парламентарів, що безпосередньо беруть участь у правотворчості.

Таким чином, правова доктрина не має прямої імперативної сили, проте її наукова авторитетність, здатність орієнтувати нормотворців і узгоджувати право з реаліями суспільного розвитку роблять її одним із ключових інтелектуальних важелів правотворчості в Україні.

Одну з визначальних ролей правова доктрина у сучасному правотворчому процесі відіграє у гармонізації та адаптації українського законодавства до *acquis communautaire* Європейського Союзу (ЄС), що є ключовим елементом євроінтеграційного процесу України.

Як зауважують з цього приводу деякі науковці, формування і формулювання дефініції здійснюється на основі філософських, соціологічних, формально-логічних, лінгвістичних та ін. методів. Але найбільш важливими, на думку вчених є правові принципи, методи, юридико-технологічні поняття, категорії, конструкції, засоби, правила, спеціально-юридична термінологія. Євроінтеграція природно вимагає уніфікації дефініцій, що значною мірою не співпадають у національних правових системах країн Європи [8, с. 12].

Подібна думка висловлена й іншими вченими, які справедливо стверджують, що правова доктрина, сформована міжнародними організаціями, ООН, ЄС та провідними правознавцями, є важливим інструментом удосконалення механізмів міжнародно-правового наближення у правотворчості й правозастосуванні; особлива роль належить доктринам Суду ЄС, що входять до *acquis communautaire*, а в Україні – доктрині при адаптації законодавства до права ЄС та у практиці національних судів [9, с. 57].

Проведений аналіз показує, що правова доктрина дійсно є одним із ключових інструментів забезпечення євроінтеграційного курсу України, оскільки вона виконує функцію своєрідного посередника між національною та наднаціональною правовими системами.

Формування дефініцій у праві завжди базується на комплексі методів – від філософських і соціологічних до формально-логічних та лінгвістичних. Водночас у контексті євроінтеграції вирішальне значення мають саме правові принципи, юридико-технологічні поняття, категорії, конструкції й термінологія, що утворюють базис для уніфікації законодавства. Правова доктрина виступає тим середовищем, у якому відбувається вироблення та узгодження таких дефініцій, адже вони нерідко мають різний зміст у правових системах держав-членів ЄС. Саме доктрина дозволяє виявити спільні засади, запропонувати універсальні підходи та забезпечити цілісність правового регулювання.

Особливе місце у процесі правового наближення належить доктринальним положенням, що формуються Судом ЄС у процесі тлумачення права ЄС. Вони входять до

системи *acquis communautaire* та набувають обов'язковості для держав-членів, створюючи прецедентні стандарти, якими керуються не лише національні суди, а й законодавці. В українському контексті правова доктрина слугує основою для гармонізації законодавства з європейським правопорядком. Її значення простежується як у правотворчому процесі – під час розробки та адаптації нормативно-правових актів до *acquis communautaire*, – так і у правозастосуванні, зокрема у судовій практиці, коли українські суди посилаються на європейські доктринальні підходи.

Таким чином, доктрина сприяє євроінтеграції не лише як теоретична категорія, а й як практичний інструмент: вона допомагає усунути розбіжності між національним і європейським правом, сприяє уніфікації дефініцій і правових конструкцій, забезпечує сталість термінології та формує єдині стандарти правового мислення. На цій основі Україна здатна поступово інтегруватися в європейський правовий простір, зберігаючи баланс між власними правовими традиціями та вимогами наднаціонального правопорядку.

В українській правовій системі правова доктрина формально визнається вагомим чинником розвитку права, однак її реальний вплив на законотворчість залишається обмеженим, що зумовлено наступним.

По-перше, низький рівень використання наукових розробок у правотворчій практиці пов'язаний з тим, що проекти законів часто створюються у стислі строки, виходячи з політичної доцільності, а не з потреби глибокої наукової обґрунтованості. Відсутність системної співпраці з науковими установами призводить до того, що доктринальні положення залишаються переважно в академічному середовищі, не доходячи до стадії практичної реалізації.

По-друге, політичний тиск і кон'юнктурність законотворчого процесу часто зумовлюють перевагу ситуативних рішень над концептуально виваженими підходами. Це проявляється у фрагментарності законодавства, великій кількості поправок та суперечливих норм, що суттєво знижує стабільність правової системи.

По-третє, брак діалогу між наукою й практикою зумовлює відсутність інституційних механізмів залучення доктрини до законотворчого процесу. Наявні науково-консультативні ради при державних органах нерідко виконують лише дорадчу функцію, їхні висновки не мають обов'язкової сили й не завжди враховуються законодавцем.

Для вирішення цих проблемних питань, можна запропонувати реалізацію таких заходів: 1) інституціоналізація діалогу між наукою та парламентом, зокрема посилення ролі науково-консультативних рад при Верховній Раді та ключових міністерствах, а також створення постійних експертних груп із залученням провідних науковців-правників; 2) запровадження обов'язкової наукової експертизи законопроектів, тобто це означає, що законодавчі ініціативи мають супроводжуватися висновками фахівців академічних інститутів та профільних кафедр, що дозволить забезпечити їх відповідність доктринальним підходам і міжнародним стандартам; 3) забезпечення прозорості правотворчого процесу, зокрема шляхом опублікування доктринальних висновків і експертиз у відкритому доступі дозволить громадськості контролювати якість законодавчих ініціатив і зменшить ризик політичного маніпулювання та ін.

Таким чином, проблема недостатньої інтеграції правової доктрини у законотворчість України полягає не у відсутності якісних наукових розробок, а у слабких механізмах їхнього практичного застосування. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом інституційного зміцнення діалогу між наукою й владою, підвищення прозорості процесу правотворчості та опори на європейські стандарти, що у комплексі дозволить зробити законодавство більш стабільним, узгодженим і науково обґрунтованим.

Висновки. Проведене у цій статті дослідження показує, що правова доктрина

є не лише елементом правової свідомості чи джерелом авторитетних наукових знань, а й важливим орієнтиром для правотворчої діяльності. Її сутність полягає у поєднанні науково-теоретичних положень із практичним значенням, що забезпечує формування якісних, несуперечливих та стабільних норм права. Правова доктрина здійснює вплив на правотворчість через низку важелів – науково-методологічний, експертно-аналітичний, інтерпретаційний, інтеграційний, практико-орієнтований та освітньо-правовий. Саме завдяки цим механізмам вона сприяє як розвитку національної правової системи, так і її гармонізації з правом ЄС.

При цьому однією з ключових сфер реалізації доктрини є євроінтеграційний процес, який вимагає уніфікації правових дефініцій, категорій та принципів. Значну роль у цьому відіграють доктринальні положення Суду ЄС, що формують *acquis communautaire*, а також практика їх адаптації в українському правопорядку.

Разом з тим виявлено проблеми, які обмежують вплив доктрини на правотворчість в Україні: недостатнє використання наукових розробок, політична кон'юнктурність законотворчого процесу та відсутність сталого діалогу між наукою й практикою. Обґрунтовано шляхи подолання цих бар'єрів – інституційне закріплення обов'язкової наукової експертизи законопроектів, посилення ролі науково-консультативних рад, підвищення прозорості законотворчості та активне використання європейських доктринальних підходів.

На підставі проведеного дослідження визначено, що правова доктрина виступає ключовим чинником формування збалансованої й ефективної системи законодавства України. Її інтеграція у правотворчий процес здатна забезпечити єдність правового мислення, посилити верховенство права та сприяти гармонійному входженню України до європейського правового простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Старикова С. І. Поняття, особливості та актуальні питання правової доктрини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 47-51.
2. Полянський Є. Ю. Поняття доктрини, її місце та значення в кримінальному праві США. *Вчені записки таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. Серія Юридичні науки. 2013. Т. 26(65). № 2-1 (Ч. 2). С. 249-255.

3. Стрійський Ю. В. Вплив правової доктрини на законотворчу і правозастосовну практику. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Т. 1. № 84. С. 109-112.

4. Шевченко А. Є., Кармаліта М. В. Вплив правової доктрини на правотворчий процес в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 3. С. 52-57.

5. Овчаренко В. С. Правова доктрина і наука: тлумачення, проблеми використання. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2023. № 6(24). С. 38-45.

6. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#n392>.

7. Клещенко Н. О. Роль правової доктрини на формування національного законодавства: реалії сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 31-33.

8. Ведерніков Ю. А. Законодавча дефініція у правовому регулюванні. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 10-14.

9. Тернавська В. М. Роль правової доктрини у процесі розвитку національних правових систем під впливом правової глобалізації. *Нове українське право*. 2022. № 4. С. 57-62.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025